

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته‌ی علوم قرآن و حدیث

رویکرد قرآن و روایات و روانشناسی به کودک همسری

استاد راهنما
دکتر محمد نجفی

استادان مشاور
دکتر حامد مصطفوی فرد
دکتر سمیه حداد رنجبر

نگارنده
زهرا اللهوردی

دی ماه ۱۳۹۹

تمامی حقوق مادی مرتبط بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های
ناشی از پژوهش موضوع این پایان‌نامه، متعلق به دانشگاه
ولی عصر (عج) رفسنجان است.

شکر و قدردانی:

پاس خداوند عالمی را که اجازه اندیشیدن و تفکر را بهندگان خود ارزانی داشت تا به وسیله این موهبت الهی زمینه رشد و پرورش خود را فراهم نماید. در ابتدا از بهسر عزیزم کمال شکر را دارم که با زحمات شبانه روزی خود و تحمل سختی با اجازه و امکان تحصیل را برای اینجانب فراهم نمود و در حله دوم از پدر و مادر عزیزم کمال قدردانی را دارم.

تقدیم به:

بمسروپر و مادر عزیزم و تمامی کسانی که به دنبال شناخت درستی ما هستند

چکیده

ازدواج کردن در اسلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که به‌عنوان بخش تکمیل‌کننده‌ی ایمان می‌تواند در حفظ سلامت انسان و جامعه و همچنین رسیدن او به کمال مطلوب، اثرگذار باشد. از آنجاکه ازدواج موفق تأثیر بسزایی در سلامت روحی روانی فرد می‌گذارد، ازدواج نادرست که مناسبت لازم بین زن و مرد در آن رعایت نشده باشد، می‌تواند لطمه‌های جبران‌ناپذیری در روح و روان فرد باقی بگذارد. یکی از مباحثی که امروزه با چالش‌های زیادی مواجه است بحث کودک همسری است که در قرآن نیز از ازدواج دختران سخن به میان آمده که نقطه نظرات متفاوتی حول این مسئله ایجاد شده است. از شروط ازدواج، رسیدن به بلوغ است و آنچه به کودک این صلاحیت را می‌دهد، انقلاب جسمی و روانی اوست و سن را یکی دیگر از موارد بلوغ به شمار آورده‌اند که رعایت نکردن و نقض حقوق کودک منجر به لطمات شدید یا جبران‌ناپذیری به سلامت او می‌گردد و رشد و آینده او را با مشکل مواجه می‌کند، به‌طوری‌که اریکسون ازدواج در سنین پایین را سبب مشکلات زیادی در مراحل هشتگانه‌ی زندگی انسان می‌داند و همچنین هورنای تجربیات کودکی را مسئول شکل‌گیری شخصیت انسان می‌داند که توجه کردن به اهمیت این دوران را گوشزد می‌کند. ازدواج کردن در سنین پایین معمولاً از عواملی نظیر عدم آگاهی خانواده‌ها، پایبندی به سنت حاکم جامعه و خانواده، بی‌کفایتی آن‌ها و عدم دیدن آموزش‌های لازم، فقر فرهنگی، فقر اقتصادی، کم‌توجهی به بلوغ فرزندان... ناشی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: کودک همسری - قرآن - روایات - روانشناسی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مبانی نظری پژوهش و تعاریف و کلیات.....	۱
بخش اول: مبانی نظری پژوهش.....	۱
۱-۱- طرح مسئله و اهمیت پژوهشی آن.....	۱
۱-۲- هدف‌های پژوهش.....	۳
۱-۳- پرسش‌های پژوهش.....	۳
۱-۴- مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده.....	۳
۱-۵- روش انجام پژوهش.....	۴
۱-۶- بخش دوم: تعاریف و کلیات.....	۵
۱-۶-۱- معنای لغوی ازدواج.....	۵
۱-۶-۱-۱- معنای اصطلاحی ازدواج.....	۵
۱-۶-۱-۲- معنای لغوی نکاح.....	۶
۱-۶-۱-۲-۱- معنای اصطلاحی نکاح.....	۶
۱-۶-۱-۳- معنای لغوی بلوغ.....	۶
۱-۶-۱-۳-۱- معنای اصطلاحی بلوغ.....	۶
۱-۶-۱-۴- معنای لغوی کودک.....	۶
۱-۶-۱-۵- معنای کودک همسری.....	۷
فصل دوم: دیدگاه قرآن درباره‌ی کودک همسری.....	۹
۱-۲- آیه ۳ سوره نساء.....	۱۰
۱-۲-۲- آیه ۶ سوره نساء.....	۱۵
۱-۲-۳- آیه ۴ سوره طلاق.....	۱۶
فصل سوم: دیدگاه روایات درباره‌ی کودک همسری.....	۲۱
۱-۳- سن بلوغ.....	۲۱
۱-۳-۱- روایاتی که بر نه سال دلالت دارند.....	۲۲
۱-۳-۲- روایاتی که بر ده سال دلالت دارند.....	۲۲
۱-۳-۳- روایاتی که دلالت بر سیزده‌سالگی دارند.....	۲۲
۲-۳- نشانه‌های بلوغ.....	۲۳

صفحه	عنوان
۲۶	۳-۳- سرپرست کودکان در فقه شیعه.....
۲۶	۳-۳-۱- سرپرستی پدر و جد پدری.....
۲۷	۳-۳-۲- سرپرستی وصی.....
۲۷	۳-۳-۳- سرپرستی حاکم.....
۲۷	۳-۳-۴- سرپرستی سایر اشخاص.....
۲۸	۳-۴- وضعیت ازدواج ولایی کودکان در فقه شیعه.....
۲۸	۳-۴-۱- قابلیت حق فسخ.....
۲۸	۳-۴-۱-۱- احادیث مرتبط با حق فسخ.....
۲۹	۳-۴-۱-۲- دلایل دیدگاه مرتبط بر حق فسخ.....
۲۹	۳-۴-۲- عدم امکان فسخ.....
۲۹	۳-۴-۲-۱- احادیث مرتبط با عدم اختیار در حق فسخ.....
۳۰	۳-۴-۲-۲- دلایل مرتبط بر عدم اختیار در حق فسخ.....
۳۱	۳-۵- رعایت کردن مصلحت.....
۳۱	۳-۵-۱- معیار مصلحت.....
۳۳	فصل چهارم: دیدگاه روانشناسی درباره‌ی کودک همسری .....
۳۳	۴-۱- رشد.....
۳۳	۴-۱-۱- مراحل رشد.....
۳۴	۴-۲- بلوغ.....
۳۴	۴-۲-۱- انواع بلوغ.....
۳۴	۴-۲-۱-۱- بلوغ عقلی.....
۳۴	۴-۲-۱-۲- بلوغ جسمانی.....
۳۵	۴-۲-۱-۳- بلوغ جنسی.....
۳۵	۴-۲-۱-۴- بلوغ عاطفی.....
۳۵	۴-۲-۱-۵- بلوغ اجتماعی.....
۳۶	۴-۳- ازدواج.....
۳۶	۴-۴- رشد روانی-اجتماعی اریکسون.....
۳۷	۴-۴-۱- مرحله‌ی ۵ در نظریه اریکسون.....

صفحه	عنوان
۳۷	۲-۴-۴- مرحله ۶ در نظریه اریکسون.....
۳۹	۳-۴-۴- مرحله ۷ در نظریه اریکسون.....
۳۹	۴-۴-۴- مرحله ۸ در نظریه اریکسون.....
۴۰	۵-۴- اهمیت تجربیات کودکی در نظر کارن هورنای.....
۴۰	۶-۴- اهمیت ازدواج از دیدگاه السون.....
۴۱	۱-۶-۴- مصاحبت و دوستی.....
۴۱	۲-۶-۴- عشق و صمیمیت.....
۴۱	۳-۶-۴- داشتن شریک حمایت کننده.....
۴۱	۴-۶-۴- داشتن شریک جنسی.....
۴۱	۵-۶-۴- نقش والدینی.....
۴۲	۷-۴- عوامل مؤثر در ازدواج موفق.....
۴۲	۸-۴- ازدواج‌های ناموفق.....
۴۳	۹-۴- علل ازدواج کودکان.....
۴۳	۱-۹-۴- عرف و مذهب.....
۴۴	۲-۹-۴- فرهنگ خانوادگی.....
۴۴	۳-۹-۴- محل سکونت.....
۴۴	۴-۹-۴- فقر و عوامل اقتصادی.....
۴۵	۵-۹-۴- حفظ آبرو.....
۴۵	۶-۹-۴- تک‌والدی بودن و والد ناتنی.....
۴۵	۷-۹-۴- تحصیلات و موقعیت اقتصادی و اجتماعی.....
۴۵	۱۰-۴- آسیب‌های ناشی از ازدواج کودکان.....
۴۶	۱-۱۰-۴- آسیب دستگاه تناسلی.....
۴۶	۲-۱۰-۴- سقط و آسیب‌های بارداری.....
۴۷	۳-۱۰-۴- خشونت فیزیکی.....
۴۸	۴-۱۰-۴- ناتمام ماندن دوران کودکی.....
۴۸	۵-۱۰-۴- خشونت جنسی.....
۴۹	۶-۱۰-۴- نارضایتی زناشویی و خیانت.....
۴۹	۷-۱۰-۴- طلاق.....

صفحه	عنوان
۴۹	۴-۱۰-۸- نداشتن مهارت در تربیت فرزند
۵۰	۴-۱۰-۹- عدم حق انتخاب و تصمیم‌گیری
۵۰	۴-۱۰-۱۰- ترک تحصیل
۵۱	۴-۱۰-۱۱- عدم نیاز به ارتباط با جنس مخالف
۵۱	۴-۱۰-۱۲- تحقیقات علمی
۵۳	فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۵۳	۵-۱- نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۵۷	منابع

فصل اول

مبانی نظری پژوهش و تعاریف و کلیات

بخش اول: مبانی نظری پژوهش

این فصل از پژوهش شامل دو بخش می‌شود که بخش اول به مبانی نظری پژوهش اختصاص یافته و بخش دوم به تعاریف و کلیات آن می‌پردازد

۱-۱- طرح مسئله و اهمیت پژوهشی آن

پدیده ازدواج کودکان از انواع ازدواج است که دختر یا پسر یا هر دوی آن‌ها زیر ۱۸ سال داشته باشند. این معضل در تمام یا اکثر کشورهای دنیا یافت می‌شود به نحوی که جامعه‌ی جهانی در تلاش برای مقابله با آن است. در ایران نیز از سوی بسیاری از متدینین، کودک همسری مورد تأیید قرار گرفته است، این پدیده با وجود به اینکه اتفاق تأثیرگذار در زندگی افراد می‌باشد اما همچنان برای مقابله و رسیدگی به آن در مجلس شورای اسلامی گام مؤثری گذاشته نشده است که سبب شده نیاز به رسیدگی آن همچنان احساس شود. ازدواج کردن نابهنگام معایبی دارد که فرد را دچار مشکلاتی می‌کند که البته در دختران دارای مشکلات بیشتری است. آثار این‌گونه ازدواج‌ها را می‌توان رو به رشد شدن طلاق‌ها، بیوه شدن کودکان در سن پایین، تولد کودکان بی‌سرپرست یا بد سرپرست، سوءاستفاده جنسی، بیماری‌های جنسی و روحی اشاره کرد. در نهایت به‌منظور پیشگیری و مقابله با این پدیده درصدد هستیم که با توجه به قرآن و روایات و روانشناسی به نتایج درست و کاربردی برسیم که چه میزان سن ازدواج در شکل‌گیری زندگی معقول یا نابسامان تأثیر دارد.

افرادی هستند که بعضاً با استناد به دلایل شرعی در برابر افزایش سن ازدواج مخالفت دارند و معتقدند که در شرع محدودیت در سن ازدواج وجود ندارد اما امروزه با فتاوی فقهای معتبر معاصر که بلوغ عقلی را ملاک ازدواج قرار داده‌اند روبه‌رو هستیم. فتاوی که با توجه به مقتضیات زمانی امروز، قواعد را تعبیر و تفسیر کرده است.

همچنین برخی از مخالفان معتقدند که کودکان با بلوغ جنسی باید نیازهای خود را از طریق ازدواج برطرف کنند این درحالیست که از لحاظ اقلیمی و زیست‌محیطی شرایط بلوغ جنسی نسبت به قبل کاملاً متفاوت شده و نمی‌توان سن مشخص را ملاک کلی برای همه کودکان دانست. برخی از این مخالفان نیز بر این باورند که این ازدواج‌ها با رضایت کودکان و برای رفع نیازهای جنسی است درحالی که با کمی واقع‌بینی متوجه خواهیم شد که کودکان از نظر علمی به بلوغ عقلی نرسیده و توانایی تحلیل و ارزیابی یک ازدواج را ندارند؛ بنابراین اراده و رضایت کودک در ازدواج معیوب بوده و نمی‌توان به انتخاب کودک ارزش حقوقی بخشید مخصوصاً اینکه آمارها نشان از آن دارد که بسیاری از این ازدواج‌ها به اجبار خانواده‌ها بوده است.

شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه در زمان و مکان کنونی، بلوغ جسمی و روانی و حتی جنسی کودکان را تحت تأثیر قرار داده و سبب شده حتی در جامعه کودکانی را ببینیم که از نظر جسمی و جنسی بالغ شده اما به بلوغ فکری نرسیده‌اند و طبیعی است که آمادگی ازدواج سالم و مناسب را ندارند. حال با بررسی‌های روانشناسی به این مسئله خواهیم پرداخت که می‌توان کودکان زیر سن ۱۸ سال را جزو بالغان درزمینه‌ی ازدواج دانست یا خیر. البته علت گرایش برخی خانواده‌ها به ازدواج کودکانشان: فرهنگ حاکم جامعه، مشکلات اقتصادی، ناتوانی در کسب درآمد و بیکاری است، زیرا که در این صورت خانواده دیگر از زیر بار تأمین احتیاجات کودک خارج می‌شود و حتی ممکن است به دلیل منفعتی که از این ازدواج می‌برد کودک خود را مجبور کند که به این ازدواج تن دهد. حال ما با توجه به آیات ۳ و ارتباطش با آیه ۱۲۷ سوره‌ی نساء که خداوند در آن از ازدواج با دختران یتیم سخن به میان آورده و ۴ سوره‌ی طلاق که درباره‌ی عده زن می‌باشد، بررسی خواهیم کرد که منظور قرآن در این مسئله چیست و همچنین در بخش روایات بررسی خواهیم کرد روایاتی از جمله روایت امام کاظم (ع) که در جواب اسماعیل بن بزیع که از ایشان سؤال پرسید: پدری دخترش را که هنوز بالغ نشده است را به ازدواج با فردی درآورده ولی قبل از اینکه دخترش به بلوغ برسد از دنیا می‌رود. دختر قبل از رابطه‌ی جنسی بالغ می‌شود، حال آیا ازدواج بر او نافذ است یا حق فسخ دارد؟ که امام فرمودند ازدواج پدر بر او نافذ است و روایات دیگری که اذن والد را برای ازدواج در هر سنی لازم می‌داند، همچنین سعی می‌شود با استفاده از

نتایج بررسی‌های روان‌شناختی کودکان زیر ۱۸ سال به این نکته رسید که ازدواج این دسته افراد با محدودیت‌های رشدی آنان متعارض است یا خیر

۲-۱- هدف‌های پژوهش

هدف اصلی

۱- آشنایی با رویکرد قرآن و روایات و روانشناسی به کودک همسری

هدف جزئی

۱- آشنایی با رویکرد قرآن به کودک همسری

۲- آشنایی با رویکرد روایات به کودک همسری

۳- آشنایی با رویکرد روانشناسی به کودک همسری

۳-۱- پرسش‌های پژوهش

۱- نظر قرآن درباره‌ی کودک همسری چیست؟

۲- نظر روایات درباره‌ی کودک همسری چیست؟

۳- دیدگاه روانشناسان درباره‌ی کودک همسری چیست؟

۴-۱- مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده

۱- "تجربه‌ی زیسته زنان در ازدواج زودهنگام"

از افتخار زاده (۱۳۹۴): این مقاله یک مطالعه‌ی کیفی با تمرکز بر تجربه‌ی زندگی افراد در ازدواج زودهنگام آنان است و هدف آن پی بردن به تجربیات زندگی کودک همسران می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام عاملی است که سبب خشونت خانگی و ترک تحصیل دختران شده است. ازدواج کودکان می‌تواند یکی از مصادیق آزار جنسی آنان به حساب بیاید. اکثریت زنان کودک همسر، غالباً کودک مادر هم هستند. این ازدواج‌ها اغلب مانع اشتغال خارج از منزل می‌شود. فقر و عوامل اقتصادی، فرهنگ خانوادگی و ترس از بی‌آبرویی مهم‌ترین عوامل رخداد ازدواج زودهنگام بوده است، حال ما قصد داریم از دیدگاه قرآن و روایات هم به این مسئله بپردازیم.

۲- "بررسی پدیده کودک همسری و رابطه آن با کودک‌آزاری و سازوکار مقابله با آن"

از شریفی (۱۳۹۷): پژوهشگر این نوع ازدواج‌ها و آسیب‌های ناشی از آن را هم در کودک دختران و هم در کودک پسران مورد مشاهده قرار داده است اما دختران را بیشتر در معرض این آسیب می‌داند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد فقر و محرومیت، بی‌سوادی، علل اجتماعی، مشکلات روانی والدین مهم‌ترین عامل رخ دادن چنین ازدواج‌هایی بوده است که می‌تواند پیامدهای غیرقابل جبرانی به همراه بیاورد، حال ما قصد داریم از بعد قرآن و روایات هم به این مسئله بپردازیم.

۳- "نکاح اطفال در فقه و حقوق موضوعه ایران"

از طاهری (۱۳۹۳): نویسنده در این تحقیق به بررسی نکاح اطفال در فقه شیعه و سنی پرداخته است و درباره‌ی ولایت پدری و جد کودک در زمینه‌ی اذن به ازدواج صحبت به میان آورده و سپس درباره‌ی قانون جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌ی ازدواج کودکان پرداخته است، درحالی‌که ما قصد داریم از دیدگاه قرآن و روانشناسی هم به این مسئله بپردازیم.

۴- "بررسی فقهی و حقوقی حق تأهل"

از شیدا (۱۳۹۶): نویسنده در این پایان‌نامه حق ازدواج را از حقوقی که در ادیان و مکاتب مختلف به رسمیت شناخته شده است می‌داند. با مطالعه تطبیقی میان حقوق اسلام و اسناد حقوق بشر برداشت می‌شود که این دو بخصوص در حق ازدواج زنان در بسیاری از موارد باهم مطابقت دارند گرچه در بعضی موارد تفاوت‌هایی هم وجود داشته است که از موارد اختلاف آن‌ها می‌توان به ازدواج زنان و مردان بدون قید و شرط در حقوق بشر اشاره کرد در صورتی‌که در اسلام شرایطی همچون رضایت ولی در موارد خاص و کفایت لحاظ شده است. علاوه بر این در خصوص صحت ازدواج کودک غیر بالغ، تکلیف پرداخت نفقه توسط مردان، چندهمسری و ازدواج موقت در اسلام احکامی وجود دارد که منابع حقوق بشر درباره‌ی آنان ساکت مانده است. این در حالی است که قصد داریم در این پژوهش از دیدگاه قرآن و روانشناسی هم به این مسئله بپردازیم.

۱-۵- روش انجام پژوهش

در این پژوهش تحلیل و تطبیق موضوع بر اساس منابع کتابخانه‌ای و اسنادی که لازمه آن مراجعه به منابع قرآن و حدیث و انجام مراحل فیش‌برداری و بررسی و نقد دیدگاه‌های موجود به کمک قواعد عقلانی و قرآن و مکتب اهل بیت علیهم السلام است. از این‌رو روش پژوهش حاضر به

شیوه‌ی تبیینی-تحلیلی و مبتنی بر گردآوری اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و پایگاه اینترنتی و تحلیل داده‌ها می‌باشد.

۱-۶- بخش دوم: تعاریف و کلیات

۱-۶-۱- معنای لغوی ازدواج

دهخدا ازدواج را در لغت‌نامه‌ی خود به معنای جفت شدن و جفت گرفتن به‌کاربرده است؛ و در اصطلاح علوم در معنای تنظیم دوبه‌دوی اشیا استعمال کرده است. (دهخدا، ۱۳۳۷ ذیل واژه ازدواج).

فرهنگ معین ازدواج را یک رابطه‌ای حقوقی می‌داند که به‌صورت همیشگی یا در مدت‌زمانی معین، به‌وسیله عقد بین زن و مرد حاصل می‌شود و به آن‌ها حق بهره‌گیری از تمتع جنسی می‌دهد. در فرهنگ معین ذیل واژه ازدواج زن گرفتن، شوهر کردن بیان شده است. (معین، ۱۳۶۳: ذیل واژه)

فرهنگ عمید هم ازدواج را پیمانی بین زن و مرد به‌صورت رسمی و دینی برای زندگی مشترک می‌داند. (عمید، ۱۳۸۹: ذیل واژه)

از نظر ابن منظور لغت زوج به معنای جفت می‌باشد. دو چیزی که همراه و قرین هم باشند مثل دو چشم و دو گوش یا مثل شب و روز (ابن منظور، ۱۴۱۳. ج ۶: ۶۰۷)

ازدواج از مصدر باب افتعال است و حروف اصلی آن زوج می‌باشد که زوج و مشتقات آن بیشتر از ۸۰ بار در قرآن به کار رفته که در قرآن به هر یک از زن و مرد زوج و به هردوی آن‌ها زوجین اطلاق می‌کند. (قرآن، نجم: ۴۵)

استعمال زوج و زوجه برای زن درست است ولی قرآن به جای زوجه و زوجات در همه‌جا زوج و ازواج استفاده کرده است (قرآن، بقره: ۲۳۴، ۱۰۲، ۳۵، قرآن، احزاب: ۲۳، ۲۸، ۵۹، ۵۰، ...)

۱-۶-۱-۱- معنای اصطلاحی ازدواج

ازدواج، در عرف و شرع، پیمان زناشویی است و بر اساس آن، برای مرد و زن نسبت به یکدیگر تعهداتی اخلاقی و حقوقی پدید می‌آید که سرپیچی (از بسیاری) از آن‌ها عقوبت و کیفر را در پی خواهد داشت. (قائمی، ۱۳۷۸: ۱۹)

۱-۶-۲-معنای لغوی نکاح

نکاح از مصدر ثلاثی و از ریشه نکح می‌باشد، نکاح در لغت به معنی تقابل آمده است. همچنین به معنی پیوستن نیز به کار رفته است. نکاح به معنای آمیزش جنسی و عقد برای ازدواج نیز آمده است. (نجفی، ۱۳۶۵، ج ۲۹: ۵)

۱-۲-۶-۱-معنای اصطلاحی نکاح

جمعی معتقدند نکاح در اصل به معنای عقد است و مجازاً به معنای جماع به کار رفته است؛ زیرا کلماتی که بر جماع دلالت دارند کنایی هستند. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۸۲۳)
 عده‌ی دیگری اعتقاد به اشتراک لفظی دارند. (فخر رازی، ۵۴۴، ج ۱۰: ۱۷-۲۱)
 همچنین فیومی در تعریف نکاح اظهار می‌کند: عقد و آمیزش هر دو در معنای مجازی خود به کار می‌روند و معنای حقیقی نکاح در لغت به هم پیوستن یا چسبیدن است. (فیومی، ۱۴۱۴، ج ۱: ۲۴)

در قرآن حدود ۲۳ بار کلمه نکاح و مشتقاتش آمده است.
 همچنین باید اشاره کرد که نکاح در اصطلاح عرب، معانی مختلفی دارد.

۱-۶-۳-معنای لغوی بلوغ

در لغت‌نامه معین بلوغ را رسیدن به سن رشد، رسیدن به انتها رسیده و رسا می‌گویند و کسی که به این مرحله رسیده باشد را بالغ می‌نامند. (معین، ۱۳۶۳، ذیل واژه)

۱-۳-۶-۱-معنای اصطلاحی بلوغ

بلوغ در اصطلاح، وارد شدن به سن تکلیف، یعنی اتمام حد صغر و رسیدن به شروع سن تکلیف می‌باشد. (فتح‌الله، ۱۴۱۵: ۸۹)

۱-۶-۴-معنای لغوی کودک

از نظر لغوی، بچه، صبی، صغیر لغاتی هستند مترادف که به یک دوره‌ی معین از سن انسان گفته می‌شود. در زبان فارسی کودک به معنای کوچک و همچنین به فرزندگی که به حد بلوغ نرسیده باشد، اعم از دختر و پسر، می‌گویند. (معین، ۳۱۱۷: ذیل واژه)

۱-۶-۵- معنای کودک همسری

کودک همسری نوعی ازدواج رسمی یا غیررسمی است که در آن فرد پیش از رسیدن به ۱۸ سالگی وارد پیمان زناشویی می‌شود. (قاسمی و دادجو، ۱۳۹۷)

فصل دوم

دیدگاه قرآن درباره‌ی کودک همسری

در قرآن کریم از ازدواج به‌عنوان امری مطلوب یاد شده است به‌نحوی که این گرایش غریزی نه‌تنها در این دنیا میان زن و مرد وجود دارد و سبب کشش و محبت و ایجاد مودت در میان آن دو می‌گردد بلکه وعده می‌دهد که در آخرت و در بهشت نیز جفتی برای شما وجود دارد که در سایه‌ی رحمت خدا در کنار او به زندگی جاوید خود ادامه می‌دهید و از نعمت‌هایی که خداوند برای شما فراهم آورده است بهره کافی و لذت وافی را می‌برید، ولی شرط آن را ایمان آوردن و نیکوکار شدن می‌داند. (نساء ۵۷)

آیات متعددی در قرآن درباره‌ی ازدواج کردن و به ازدواج درآوردن دیگران وجود دارد به‌نحوی که اشاره می‌شود که نه‌تنها مردان و زنانی که همسر ندارند را به ازدواج دربیورید بلکه کنیزان و غلامان درستکار خود را نیز اگر فقیر می‌باشند را سامان ببخشید که اهمیت ازدواج برای عموم انسان‌ها را نشان می‌دهد.

البته خداوند نیز به فردی که سبب این پیوند مبارک می‌شود و در این کار خیر مشارکت می‌کند وعده می‌دهد که این بنده و آن کار خیرش را می‌بیند و از فضل خودش او را سیراب می‌کند و در کارهایش گشایش ایجاد می‌گرداند. (نور ۳۲)

این تأییدها و تأکیدهای قرآن نسبت به امر ازدواج و همچنین وعده‌هایی که در راستای تحقق بخشیدن به این امر نشان می‌دهد که مسئله‌ی مهمی است که توجه ویژه‌ای را می‌طلبد و از آنجا که خداوند سرشت ما را بهتر از هر کسی می‌داند، در نتیجه نمی‌توان منکر این نیاز در وجود هر انسانی و همچنین نیاز لازم برای بقای انسان‌ها که میل به جاودانگی در آن بیداد می‌کند دانست.

حال که با اشاره به برخی آیات ازدواج مشخص شد ازدواج مناسب سبب آرامش روح و رحمتی از جانب خداست و امری مطلوب و پسندیده تلقی می‌شود.

در اینجا قصد داریم به توضیح و تفسیر بیشتری در رابطه با آیه ۳ سوره نساء بپردازیم که در آن سخن از ازدواج با کودک یتیم آمده است، چرا که در فرهنگ دهخدا یتیم را کودک بی‌پدر می‌نامند و از آنجاکه در تعاریف گفته‌شده کودک را زیر سن ۱۸ سال و فردی که به بلوغ نرسیده می‌گویند، لذا ارتباط بیشتری با موضوع موردبررسی ما خواهد داشت.

۲-۱- آیه ۳ سوره نساء

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسَطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنَىٰ وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا (۳)

ترجمه:

و اگر در اجرای عدالت میان دختران یتیم بیمناکید هر چه از زنان [دیگر] که شما را پسند افتاد دو دو سه سه چهار چهار به زنی بگیرید پس اگر بیم دارید که به عدالت رفتار نکنید به یک [زن آزاد] یا به آنچه [از کنیزان] مالک شده‌اید [اکتفا کنید] این [خودداری] نزدیک‌تر است تا به ستم گرایید [و بیهوده عیال‌وار گردید].

شأن نزول آیه ۳ نساء از مجمع‌البیان:

در مورد بحث و چگونگی نظم و پیوند آن با آیات پیش، دیدگاه‌ها متفاوت است

۱- گروهی برآنند که این آیه شریفه درباره دختر پدرمرده‌ای فرود آمد که سرپرست او به ثروت و زیبایی وی چشم دوخته و بر آن بود که به طمع مال و جالش و با سوءاستفاده از موقعیت خود، او را بدون مهریه به عقد خویش درآورد؛ و آفریدگار هستی با نزول این آیه بر قلب پاک پیامبر روشن ساخت که کسی نباید با دختران یتیم پیمان زندگی مشترک ببندد، مگر آنکه بر اساس عدالت رفتار کند و مهریه‌ای مناسب برای آنان مقرر دارد. در غیر اینصورت نباید با آنان ازدواج کرد؛ بلکه می‌توان با زنان دیگر پیوند زندگی بست و در صورت رعایت عدالت و انصاف در محیط خانه و خانواده، ازدواج با یک، دو، سه و یا چهار زن نیز روا است.

گفتنی است که این مطلب از «عایشه» نقل شده و در تفاسیر شیعه هم آمده است

در بیان این دیدگاه و این شأن نزول، برخی بر این عقیده‌اند که آیه موردبحث با آیه ۱۲۷ همین سوره پیوند دارد و ترکیب آن دو چنین است:

وَ يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَ مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَىٰ
النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَ تَرْغَبُونَ أَن تَنْكِحُوهُنَّ ... وَ إِن خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ
فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ...

و نظر تو را در مورد زنان می‌پرسند. بگو: خدا درباره آنان و نیز در مورد آنچه در این کتاب
آسمانی بر شما تلاوت می‌شود، به شما فتوا می‌دهد: در خصوص دختران و زنان یتیمی که حقوق
مقرر آنان را نمی‌دهید و با این نیت و انگیزه به ازدواج با آنان تمایل دارید، پاسخگوی شماسست که
با همه آنان بر اساس عدل و داد رفتار کنید؛ و اگر از آن بیم دارید که در مورد آنان به عدل و داد
رفتار نکنید، به ازدواج با یک زن... بسنده کنید.

این دیدگاه از «حسن»، «حیایی» و «مبرد» است.

۲- دسته‌ای از جمله «ابن عباس» بر این باورند که آیه شریفه در مورد مردی فرود آمد که با
زنان متعددی ازدواج کرده و ثروت و دارایی خویش را در این راه ازدست داده بود و آنگاه به ناگزیر
به دارایی یتیمی که سرپرستی وی را بر عهده داشت و باید از حقوق او محافظت می‌کرد، دست
تجاوز گشود. در پی این ماجرا، خداوند مردم را به اعتدال فراخواند و از آنان خواست که با بیشتر از
چهار زن پیمان زندگی مشترک نبندند تا در نتیجه هزینه سنگین زندگی، نیازمند شوند و چشم
طمع به مال ناتوانان و یتیمان بدوزند؛ و اگر لازم بود، به یک زن بسنده کنند و زندگی
شرافتمندانه‌ای را در پیش گیرند.

۳- به نظر جمعی از مفسران، این آیه شریفه در مورد کسانی نازل شد که حقوق یتیمان را
رعایت می‌کردند، اما حقوق زنان را پایمال می‌ساختند؛ و به آنان هشدار داد که: «همانسان که در
مورد یتیمان می‌ترسید که مبدا حقوقشان را پایمال سازید و از مرز عدالت بگذرید، درباره زنان و
حقوق آنان نیز همین‌گونه باشید. پس به شما اجازه داده شده است که فقط در صورت رعایت عدل
و داد و مراعات کامل حقوق زنان، با یک تا چهار زن پیمان زندگی مشترک امضا کنید»

۴- و از دیدگاه برخی: «مردم باایمان سرپرستی کودکان یتیم را دشوار می‌پنداشتند و از سر
احساس مسئولیت و ایمان عمیق، از آن کار وحشت داشتند. به همین جهت، آفریدگار هستی به
آنان هشدار می‌دهد که همانسان که از نزدیک شدن به حقوق بی‌سرپرستان و محرومان بیم دارید،
از بی‌عفتی و آلوده‌دامنی نیز بترسید و برای حفظ عفت عمومی، در چهارچوب مقررات و بر مبنای
عدالت، با یک تا چهار زن ازدواج کنید»

۵- بعضی، آیه شریفه را بدین‌صورت معنا کرده‌اند: «اگر از ازدواج با دختر یتیمی که سرپرست
او هستید، بیم دارید که مبدا بر اساس عدالت رفتار نکنید، با دختران یتیم دیگر پیمان زناشویی
بنندید»